

IS OPGROEIEN IN ÉÉN-oudERGEZIN SLECHT VOOR KINDEREN?

Ruut Veenhoven

Pre-advies Gezondheidsraad
Commissie 'Nieuwe Voortplantingstechnieken', 1985

In de discussie over IVF/KID doet zich de vraag voor of aan aspirant-ouders niet de eis moet worden gesteld dat zij het kind een 'volledig gezin' kunnen bieden: m.a.w. of alleenstaanden niet van behandeling moeten worden uitgesloten

De gedachte achter die vraag is dat je het een kind eigenlijk niet kunt aandoen om maar bij één ouder op te groeien en dat een verdere toename van kinderen in onvolledige gezinnen misschien ook wel negatieve consequenties heeft.

Als dat inderdaad zo is kan niet zonder meer een vrijheid-blijheid beleid worden gevoerd. Restricties zijn dan gerechtvaardigd om de belangen van de ongeborene en die van het algemeen te beschermen tegen de belangen van alleenstaande onvrijwillig kinderloze aspirant-ouders. Overheid of medische professie hebben daarin dan een taak.

Het is echter allerm minst zeker of het voor kinderen tegenwoordig wel zoveel uitmaakt of ze met één of met twee ouders opgroeien. Ondanks stromen van publicaties over dit onderwerp is er maar weinig onderzoek van behoorlijke kwaliteit.

Beschikbaar onderzoek

Onderzoek onder alleenstaande IVF/KID ouders is er nog niet. Op korte termijn is daar ook niets van te verwachten. Er zijn nog nauwelijks van dat soort ouders, en de enkele gevallen die nu voor onderzoek beschikbaar zijn, zijn niet representatief voor degenen die zich in de toekomst bij een vrijheid-blijheid beleid zullen gaan aandienen voor behandeling. Bovendien vergt zulk onderzoek veel tijd. Om de lange-termijn-effecten te meten is minstens dertig jaar nodig.

Er is wel wat onderzoek onder kinderen van ongehuwde moeders. De resultaten worden echter sterk getekend door het feit dat dit voor het merendeel ongewenste zwangerschappen betreft. Onderzoek onder kinderen van de nieuwe BOM-vrouwen is er nog niet. Om dezelfde redenen als boven genoemd is daar voorlopig ook weinig van te verwachten.

Het meest informatief is nog het onderzoek onder kinderen die niet van meet af aan in een éénouder-gezin zijn opgegroeid, maar die slechts een deel van hun jeugd in zo'n situatie hebben doorgebracht, als gevolg van de dood van één van hun ouders of scheiding. Die kinderen hebben het in zekere zin zwaarder gehad dan de kinderen die niet anders gekend hebben. Ze hebben de 'crisis' van dood of scheiding moeten doormaken. Daarentegen hebben ze hun jonge jaren meestal wel met beide ouders doorgebracht. Uit dit onderzoek blijkt dat veel kinderen door het wegvallen van één van hun ouders in min of meer ernstige psychische problemen komen. Scheiding blijkt wat dat betreft even traumatisch als het overlijden van een van de ouders. In het bekende follow-up onderzoek van Wallenstein & Kelly (1980) bleek bijv. dat kinderen waarvan de ouders een jaar geleden waren gescheiden, meer psychische problemen hadden dan vergelijkbare kinderen uit een volledig gezin. Dat wil echter nog niet zeggen dat die kinderen door die ervaring voor het leven geknakt zijn en dat ze er niet zelfs door zouden kunnen groeien. Over de lange-termijn-effecten zijn verschillende resultaten gemeld.

Onderzoek naar blijvende schade door gezinsbreuk

Rond de vijftiger jaren leek veel onderzoek erop te wijzen dat mensen die in een gebroken gezin zijn opgegroeid, daar als volwassene nog de nadelige gevolgen van ondervinden. ‘Broken home background’ is verantwoordelijk gesteld voor allerlei psychisch dysfunctioneren (o.a. neuroticisme, agressiviteit, depressiviteit) en onaangepast gedrag (o.a. alcoholisme, criminaliteit, politiek-extremisme). Methodologisch is er op dat onderzoek echter nogal wat aan te merken. Vaak wordt volstaan met het tellen van gevallen met ‘broken home background’ in probleempopulaties, zonder dat systematische vergelijking met een controlegroep plaats vindt. Gezinsbreuk door scheiding en door overlijden van een van de ouders worden voorts nogal eens op één hoop gegooid. Ernstig is ook dat meestal geen rekening wordt gehouden met de mogelijkheid dat context-variabelen een schijnverband veroorzaken. Eénouder-gezinnen zijn bijv. oververtegenwoordigd in grootstedelijke arbeidersbuurten, en het daar vigerende sociale milieu zou wel eens een groter impact op psychische gezondheid en maatschappelijke aangepastheid kunnen hebben dan gezinssamenstelling als zodanig. Voorts is het meeste onderzoek cross-sectioneel. Behoorlijk longitudinaal onderzoek is nog nauwelijks beschikbaar. De methodologische tekortkomingen van het gangbare onderzoek op dit terrein zijn in meer detail geanalyseerd door Blechman (1980).

Toch valt er al wel iets te zeggen op grond van vier grote Amerikaanse survey onderzoeken. Hoewel cross-sectioneel van opzet zijn ze in dat genre methodisch goed opgezet. Ze werken met grote representatieve steekproeven en het effect van mogelijk spurieuze variabelen wordt statistisch weggezuiverd. Alle vergelijken ze volwassenen die op zijn minst tot (soms met) hun 16e bij beide natuurlijke ouders hebben gewoond met landgenoten die vóór die leeftijd korter of langer in een gebroken gezin hebben geleefd. Bij die laatsten wordt steeds onderscheid gemaakt tussen gezinsbreuk door scheiding of door de dood van één van de beide ouders. Soms wordt binnen deze categorie ook onderscheid gemaakt naar degenen die met de vader of met de moeder achterbleven en naar gevallen waarin wel of geen stiefouder op het toneel verscheen.

De desbetreffende onderzoeken zijn (in volgorde van publicatie) die van Schooler (1972), Kulka & Weingarten (1979), Nock (1983) en Glenn & Kramer (1985). Hun opzet en uitkomsten zijn kort samengevat op [bijlage 1](#). Vergelijking van de resultaten brengt mij tot de volgende conclusies:

a. *Niet veel verschillen*

Op nog geen kwart van de vergeleken kenmerken blijkt een significant verschil ($p < .05$) tussen Amerikanen die in een ‘gebroken’ of in een ‘ongebroken’ gezin zijn opgegroeid. De gevonden verschillen zijn nogal klein. Ze betreffen de volgende kenmerken, soms zonder meer aangeduid als ‘gevolgen van broken home background’

gevolgen van scheiding ouders

— intellectuele flexibiliteit

(méér volgens Schooler)

— angstigheid

(méér volgens Schooler, en volgens Kulka & Weingarten)

— vertrouwen in medemens	(minder volgens Schooler, meer volgens Nock)
— anomie	(minder volgens Nock)
— jeugdherinneringen	(minder prettig volgens Kulka & Weingarten)
— gevoel dingen niet aan te kunnen	(vaker volgens Kulka & Weingarten)
— identificatie met rol als	(minder volgens Kulka & Weingarten) echtgenoot of echtgenote
— tevredenheid met diverse aspecten van het leven	(overwegend minder volgens Glenn & Kramer)
— tevredenheid met het leven als geheel	(minder volgens Glenn & Kramer, geen verschil volgens Nock en Kulka & Weingarten)
— gezondheidsklachten	(meer volgens Glenn & Kramer, geen verschil volgens Kulka & Weingarten)

gevolgen overlijden een van de ouders

— intellectuele flexibiliteit	(minder volgens Schooler)
— angstigheid	(minder volgens Schooler)
— vertrouwen in medemens	(minder volgens Nock, geen verschil volgens Schooler)
— anomie	(minder volgens Nock)
— tevredenheid met diverse aspecten van het leven	(gemengd volgens Glenn & Kramer)

b. *Verschillende verschillen gevonden*

Uit het bovenstaande blijkt al dat de weinige kenmerken waarop wél verschil is gevonden niet bij ieder van de vier onderzoeken op identieke wijze uit de bus komt. Met name voor wat betreft de eigenschappen van ‘children of divorce’ is er verschil.

Schooler vindt onder Amerikanen uit door scheiding gebroken bezinnen meer angstigheid, maar Nock juist minder. Glenn & Kramer vinden minder geluk in deze categorie, maar zowel Nock als Kulka & Weingarten constateren geen verschil. Glenn & Kramer vinden ook meer gezondheidsklachten bij mensen van wie de ouders voor hun 16e gescheiden zijn.

Volgens Kulka & Weingarten komt scheiding het hardst aan bij mannen, maar volgens

Glenn & Kramer zijn de verschillen juist het grootst onder vrouwen. Onder volwassenen die in hun jeugd het overlijden van één van de ouders hebben meegemaakt vindt Nock wat minder vertrouwen in de medemens, maar constateert Schooler geen verschil. Deze verschillen zijn des te opmerkelijker omdat de onderzoeken qua aanpak en populatie zo gelijkvormig zijn.

c. *Verschillen niet alleen in het nadeel van mensen uit gebroken gezinnen*

De verschillen zijn overwegend in het nadeel van mensen, die in een gebroken gezin zijn opgegroeid, maar niet uitsluitend. Amerikanen die als kind een scheiding van de ouders hebben meegemaakt blijken bijv. wat flexibeler in hun denken en Amerikanen van wie een der ouders voor hun 16e is overleden komen als iets minder angstig en anomisch uit de bus.

d. *Verschillen nogal variabel*

Het maakt nogal wat uit of de breuk in het gezin van herkomst veroorzaakt is door dood van een van de ouders of door scheiding. In het eerste geval tekent zich ondermeer een afname van de intellectuele flexibiliteit af en in het tweede geval juist een toename (Schooler).

Ook maakt het uit of men bij de vader of bij de moeder achterblijft. Opgroeien onder hoede van de vader komt bijv. het vertrouwen in de medemens ten goede, maar opgroeien bij de moeder juist niet. (Nock, Schooler)

Tenslotte pakt breuk in het gezin van herkomst nogal eens anders uit voor mannen dan voor vrouwen. Volgens Kulka & Weingarten heeft scheiding van de ouders bij mannen nogal eens een negatief effect op hun psychische gezondheid, terwijl vrouwen alleen maar wat sceptisch ten aanzien van het huwelijk worden. Glenn & Kramer komen overigens tot een andere conclusie. In hun onderzoek blijken met name de vrouwen door scheiding van de ouders geraakt in hun tevredenheid met het leven.

e. *Verschillen worden kleiner*

Kulka & Weingarten vergeleken twee vrijwel identieke onderzoeken onder representatieve steekproeven uit de Amerikaanse bevolking in 1957 en 1976. Ze vergeleken alleen volwassenen uit door scheiding gebroken gezinnen met volwassenen die hun jeugd bij de beide ouders hadden doorgebracht. In 1957 bleek er wat dat betreft nog wel enig verschil, maar in 1976 haast niet meer. Daar staat echter tegenover dat de onderzoeken van Nock en van Glenn & Kramer ook gebaseerd zijn op materiaal uit de zeventiger jaren en dat daaruit toch wel iets meer verschil naar voren komt: met name uit het onderzoek van Glenn & Kramer.

Al met al valt het met de 'blijvende schade' dus wel mee. Er zijn maar een paar verschillen en die zijn kennelijk zo klein dat minieme verschillen in meting het beeld kunnen overheersen. De

werkelijkheid is dus wel anders dan het traditionele beeld wil.

Waarom de schade meevalt

Voor wat de lange termijn gevolgen van scheiding betreft ligt het voor de hand dat scheiding in de naoorlogse jaren in de USA allengs soepeler is gaan verlopen en sociaal meer geaccepteerd werd. Daardoor kan het voor kinderen minder traumatisch zijn geworden.

Van meer fundamenteel belang lijkt echter dat het verlies van een van de ouders niet alleen maar slecht is voor kinderen. Er zitten vaak ook positieve kanten aan. Eventuele schade kan daardoor gecompenseerd worden. Positief is bijv. dat kinderen vaak meer aandacht krijgen, dat de sfeer in huis opklaart en dat de overgang naar een zelfstandiger rol vergemakkelijkt wordt. Zelfs als in de beleving van het kind de nadelen overheersen, dan betekent dat nog niet dat het er 'schade' van ondervindt. Wat niet 'leuk' is voor kinderen is niet zonder meer ook 'slecht' voor hen. Soms kunnen kinderen juist groeien door de problemen waarmee ze geconfronteerd worden. Zolang ze die problemen kunnen behappen maakt het hen meestal juist weerbaarder.

Conclusie

Het beschikbare onderzoek biedt vooralsnog geen bevestiging van het gangbare idee dat het slecht is voor kinderen om in een één-ouder-gezin op te groeien. Kinderen blijken aan het verlies van één van hun ouders door dood of scheiding in ieder geval nauwelijks blijvende kleerscheuren over te houden, ook al hebben ze het er in de eerste jaren vaak knap moeilijk mee. Het is mogelijk dat onderzoek onder (gewenste) kinderen die van meet af aan bij één-ouder opgroeien een ander beeld geeft. Erg waarschijnlijk is dat echter niet. Er is daarom vooralsnog geen reden om ongehuwden categorisch van IVF of KID uit te sluiten.

Literatuur

Blechman, E.A. (1982)

Are children with one parent at psychological risk? A methodological review
Journal of Marriage and the Family, vol. 44, p. 179—195

Glenn, J.D. & Kramer K.B., (1985)

The psychological well-being of children of divorce
Verschijnt in Journal of Marriage and the Family

Kulka R.A. & Weingarten H., (1979)

The long term effects of parental divorce on childhood and adult adjustment
Journal of Social Issues, vol. 35, p. 50—78

Nock S.L., (1982)

Enduring effects of marital disruption and subsequent living arrangements
Journal of Family Issues, vol. 3, p. 25—40

Schooler C., (1972)

Childhood family structure and adult characteristics
Sociometry, vol. 35, p. 255—269

Wallerstein J.S. & Kelly J.B., (1980)

Surviving the break-up: How children and parents cope with divorce
New York, Basic Books

Bijlage			
Lange termijn gevolgen van het opgroeien in een gebroken gezin			
Enige goed gecontroleerde grootschalige onderzoeken uit de USA			
auteur	populatie	variabelen	resultaten
Schooler 1972	Werkende mannen USA. Representa- tieve steekproef 1964 N - 3101	<i>onafhankelijk</i> Tot 16-jarige leeftijd gewoond in - ongebroken gezin vs - gebroken gezin - door scheiding ouders - bij moeder gebleven - bij vader gebleven - door dood één der ouders - vader overleden - moeder overleden <i>afhankelijk</i> - autoritair conservatisme - weerstand tegen vernieuwing - fatalisme - zelfwaardering - arbeidsmotivatie (extrinsiek vs intrinsiek) - intellectuele flexibiliteit - intellectuele vrijetijdsbesteding - angstigheid - wantrouwen medemens	Slechts 40% van de berekende verschillen (54) is significant De desbetreffende bèta's zijn in de orde van .05. Die uiterst kleine verschillen zijn overwegend in het na-deel van respondenten uit gebroken gezinnen, maar niet uitsluitend. Scheiding van de ouders pakt anders uit dan overlijden van één van hen, en het maakt ook uit of men alleen met de vader of met de moeder achterbleef. <i>Ouders gescheiden</i> Vergeleken met respondenten die tot hun zestiende bij beide ouders zijn opgegroeid iets groter intellectuele flexibiliteit, maar ook iets angstiger en minder ver-trouwen in de medemens. Op overige zes afhankelijke variabelen geen verschil. <i>Eén der ouders overleden</i> Vergeleken met respondenten die tot hun zestiende bij beide ouders zijn opgegroeid iets minder angstig, maar in denken en opvattingen naar verhouding wat star. Geen verschil in fatalisme, zelfwaardering of wantrouwen. Verschillen betreffen vooral diegenen van wie vader overleed. <i>controle</i> - milieu van herkomst - stad/platteland - streek van herkomst - opleiding vader - werkende moeder - aantal broers en zusters - geloof <i>Met moeder achtergebleven</i> Vergeleken met respondenten die tot hun zestiende bij beide ouders zijn opgegroeid in denken en opvattingen wat minder flexibel. Voor het overige geen verschil. <i>Met vader achtergebleven</i> Vergeleken met respondenten uit volledige gezinnen iets hogere zelfwaardering, meer vertrouwen in medemens, meer gericht op intrinsieke aspecten werk en in vrije tijd

			meer bezig met intellectuele activiteiten. Voor het overige geen verschil.
auteur	populatie	variabelen	resultaten
Weingarten 1979	Bevolking USA van 21 jaar en ouder	<i>onafhankelijk</i>	Van de berekende verschillen (85) blijkt slechts 11%
	voorzover niet in inrichting. Twee representatieve steekproeven In 1957 en 1976. N is resp. 2460 en 2264. Deze steekproeven zijn niet gecombineerd, maar apart geanalyseerd om veranderingen door de tijd te traceren.	Tot 16e levensjaar gewoond in - ongebroken gezin (1957 30%, 1976 76%) vs -door scheiding gebroken gezin (1957 5%,1976 9%) <i>afhankelijk</i> - psychologische aanpassing - geluk (3 items) - optimisme toekomst - zorgelijkheid - angstigheid - depressie - zelfwaardering (4 items) - gezondheidsklachten - ooit bijna afgeknapt - ooit dingen niet aangekund - ooit hulp gezocht - rolaanpassing - huwelijk - huwelijksgeluk (2 items) - huwelijksproblemen (4 items) - houding t.a.v. huwelijk - houding t.a.v. scheiding - zelf ooit gescheiden - geneigd tot hertrouwen na scheiding - gezin genoemd als bron van geluk - ouderschap - houding t.o.v. ouderschap (2 items) - problemen met eigen kinderen (2 items) - plezier in eigen kinderen (2 items) - relatieve waardering rollen van ouder, echtgenoot en kostwinner (3 items) - werk - plezier in werk - problemen met werk - geschikt voor werk	significants. Deze verschillen zijn niet groot. Ze zijn overwegend in het nadeel van mensen van wie de ouders voor hun 16e gescheiden zijn. De verschillen gelden vrijwel alleen mannen In 1957. In 1976 blijkt vrijwel geen enkel verschil meer. <i>Ouders gescheiden</i> Vergeleken met respondenten die zijn opgegroeid in ongebroken gezinnen blijken mensen van wie de ouders gescheiden zijn niet minder gelukkig, gezond en optimistisch. Ze zijn ook niet meer geneigd tot zelftwijfel of depressie. liet gaat hun in werk en gezin even goed. Mannen van wie de ouders gescheiden zijn melden wel minder prettige jeugdherinneringen (alleen 1957), zijn angstiger (alleen 1957) en hebben vaker het gevoel gehad dingen niet aan te kunnen. Ze voelen zich ook meer tekort schieten als echtgenoot (alleen 1957) en schatten het ouderschap wat minder hoog. Onder vrouwen van wie de ouders gescheiden zijn komt scheidung wat meer voor (alleen 1957) en zij hechten naar verhouding meer waarde aan hun rol als moeder dan aan hun rol als echtgenote. <i>Eén der ouders overleden</i> Niet bekeken in dit onderzoek

		- wens andere baan	
		<i>controle</i>	
		- milieu van herkomst	
		- beroepsprestige vader	
		- streek van herkomst	
		- stad of platteland	
		- religie	
auteur	populatie	variabelen	resultaten
Nock	Bevolking USA van	<i>onafhankelijk</i>	Van de berekende verschillen 0.10) blijkt slechts 13%
1982	18 jaar en ouder:	Op 16-jarige leeftijd gewoond in:	significant op .05 niveau. De desbetreffende bèta's
	buiten leger of	- ongebroken gezin (84%)	liggen in de orde van .20. De geconstateerde verschil-
	inrichting.	vs	len zijn overwegend in het voordeel van respondenten
	Data van zes	- gebroken gezin	uit gebroken gezinnen, maar niet uitsluitend. Scheiding
	representatieve	- moeder alleen	pakt soms wat anders uit dan overlijden van een van de
	surveys in de	- door scheiding (4%)	ouders, maar per saldo niet beter of slechter.
	jaren 1972-1977.	- door dood vader (5%)	
	N - 8.224		<i>Ouders gescheiden</i>
		- vader alleen	
		-door scheiding (0.5%)	In vergelijking met respondenten die op 16-jarige leef-
		- door overlijden moeder (2%)	tijd bij beide natuurlijke ouders woonden even gelukkig,
			even bevredigend huwelijksleven en iets minder anomisch.
		- ouder + stiefouder (4.5%)	Respondenten die bij de vader bleven vertonen wat meer
			vertrouwen in de medemens, en degenen die bij de moeder
		<i>afhankelijk</i>	bleven wat minder.
		- levensvoldoening	
		- huwelijkssatisfactie	<i>Een van de ouders overleden</i>
		- vertrouwen in medemens (5 items)	
		- anomie (6 items)	In vergelijking met respondenten die op 16-jarige leeftijd
			bij beide natuurlijke ouders woonden even gelukkig, even
		<i>controle</i>	bevredigend huwelijksleven en iets minder anomisch.
		- sexe	Respondenten van wie moeder overleed hebben iets minder
		- leeftijd	vertrouwen in medemens, maar diegenen van wie de vader
		- ras	overleed onderscheiden zich in dit opzicht niet
		- beroepsprestige	
		- opleiding	<i>Stiefouder</i>
			In vergelijking met respondenten die op 16-jarige leeftijd
			bij beide natuurlijke ouders woonden even gelukkig en even
			bevredigend huwelijksleven. Meer vertrouwen in de medemens
			en minder anomie onder degenen die na overlijden van een
			der ouders met stiefouder te maken kreeg. Degenen die na
			scheiding met stiefouder te maken kregen zijn ook wat
			minder anomisch maar tonen niet meer vertrouwen in medemens.
auteur	populatie	variabelen	resultaten

Glenn & Kramer	Bevolking USA van 18 jaar en ouder	<i>onafhankelijk</i>	Van de berekende verschillen (<32) blijkt 25% significant op .05 niveau. De desbetreffende bèta's zijn in de orde van .10. De verschillen zijn overwegend in het nadeel van mensen uit gebroken gezinnen, maar niet uitsluitend.
1985	voorzover niet in leger of inrichting. Combinatie van acht representatieve steekproeven tussen 1973 en 1982. N - 9704	Op zestienjarige leeftijd gewoond in - ongebroken gezin (82%) vs - gebroken gezin (18%) - door scheiding ouders (7%) - door dood een van de oudere (11%)	Scheiding pakt negatiever uit dan overlijden van één der ouders. <i>Ouders gescheiden</i>
		<i>afhankelijk</i>	Vergeleken met respondenten uit ongebroken gezinnen iets minder gelukkig. Het verschil is groter bij vrouwen dan bij mannen en ook iets groter onder ouderen dan onder jongeren. I.t.t. mannen blijken vrouwen van wie de ouders gescheiden zijn ook minder tevreden met hun gezondheid, hun woonplaats, hun vriendschappen en hun eigen gezinsleven. Zij zijn echter meer tevreden met hun vrijetijdsbesteding.
		<i>controle</i>	<i>Een der ouders overleden</i>
		- milieu van herkomst:	Onder mannen twee negatieve effecten; in vergelijking met mannen uit ongebroken gezinnen zijn zij minder tevreden met hun gezondheid en met hun gezinsleven.
		- beroepsprestige vader	
		- opleiding vader	
		- opleiding moeder	Onder vrouwen tekenen zich twee positieve effecten af:
		- opgegroeid in stad of platteland	een grote tevredenheid met hun gezondheid en meer tevredenheid met hun vrijetijdsbesteding. Voor het overige is er geen verschil; ook niet in geluk en gezondheid.
		- aantal broers en zusters	
		- religie	
		- buitenshuis werken moeder voor 6e levensjaar	
		- huidige kenmerken:	
		- leeftijd	